

Ks. Mariusz Rosik

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu
mrosik@pnet.pl, ORCID: 0000-0002-1943-8649

**Adam Grześkowiak, „U stóp Gamaliela...” (Dz 22,3).
Zastosowanie metod egzegezy żydowskiej w Pierwszym
Liście do Koryntian (Biblica et Judaica; Pelplin:
„Bernardinum” 2017). Ss. 592. PLN 49,90.
ISBN 978-83-7823-943-7**

W ostatnich dziesięcioleciach coraz bardziej nasila się w biblistyce i teologii nurt badań wzajemnych oddziaływań judaizmu (biblijnego, a także rabinicznego) i rodzącego się chrześcijaństwa, a – co za tym idzie – wzajemnych oddziaływań Synagogi i Kościoła. Z punktu widzenia chrześcijańskiego badanie styku obydwu religii (chrześcijaństwa i judaizmu) w czasie, gdy to pierwsze się rodziło, stanowi nie tylko konieczność dla głębszego uchwycenia własnej tożsamości wyznawców Chrystusa i korzeni, z której wywodzi się ich religia, ale przyczynia się także do wzajemnego poznania i szeroko rozumianego dialogu chrześcijańsko-żydowskiego. W ten właśnie nurt wpisuje się praca przedstawiona do recenzji.

Książka dra Adama Grześkowiaka poświęcona została źródłom i zastosowaniu egzegezy rabinicznej w Pierwszym Liście do Koryntian. Tematyka ta, choć była częściowo opracowana na gruncie polskim, zwłaszcza w artykułach, została przez autora ujęta w inny, nowatorski sposób przede wszystkim ze względu na zastosowaną metodę. Co więcej,

autor postuluje wprowadzenie nowej metody synchronicznej, którą określa „analizą hermeneutyczną”.

Poza wykazem skrótów, bibliografią, wstępem i zakończeniem oraz ekskursami i streszczeniem angielskim praca zawiera zasadnicze części noszące kolejno tytuły: *Interpretacja w Starożytności*, *System hermeneutyczny rabiego Gamaliela*, *Gamaliel i Szawel z Tarsu*, *Zastosowanie metod egzegezy żydowskiej w Pierwszym Liście do Koryntian*, *Teologia Pierwszego Listu do Koryntian jako wynik zastosowania żydowskich metod interpretacji tekstu Pisma*. Zaproponowana struktura pracy wydaje się logiczna i nie budzi żadnych zastrzeżeń. Również struktura poszczególnych rozdziałów jest niezwykle przejrzysta.

Cel swej pracy autor określa głównie na s. 23-26. Twierdzi tam między innymi, że pragnąłby przeprowadzić badania „nad źródłami teologii Pawła. W zasadniczej mierze były one realizowane w oparciu o studium judaizmu jego czasów, głównie faryzeizmu, aczkolwiek bez pominięcia innych tradycji judaistycznych tego okresu” (s. 23). Tak zarysowany cel jest ważny zarówno z punktu widzenia bibliistyki, jak i z punktu widzenia duszpasterskiego. Dodać należy, że autor ograniczył obszar swych (i tak już bardzo obszernych) badań do Pierwszego Listu do Koryntian.

Autor we wstępie szeroko precyzuje metodę rozprawy (s. 47-56). Wcześniej jednak słusznie zauważa, że od doboru metody zależą wyniki badań, a w historii egzegezy zdarzało się, że stosując różne metody do tych samych tekstów, egzegeci dochodzili do odmiennych wniosków. Aby uniknąć jednostronności w ujęciu tematu, autor sięga po szeroką gamę starożytnych metod interpretacji tekstów, nie tylko biblijnych, sakralnych, ale także filozoficznych i prawnych. Tak szeroka gama przyjętych metod z całą pewnością pozwoli uniknąć jednostronnych wyników w przeprowadzanych analizach. Teksty Pawłowe natomiast autor rozprawy bada metodami nowożytnymi, głównie synchronicznymi, choć sięga także po historię redakcji.

Przy tej okazji zaznaczyć należy, że Adam Grzeškowiak z dozą ostrożności podchodzi do źródeł rabinicznych, a to ze względu na późną ich datację. Rzeczywiście bowiem ostateczna redakcja np. Talmudu nastąpiła całe wieki po epoce Pawła, stąd wnioski wynikające z zestawienia Pierwszego Listu do Koryntian z danymi talmudycznymi należy formułować w sposób nader ostrożny. Duże znaczenie dla prowadzonych badań ma dla autora starożytny midrasz, widziany jako swoista „mapa” krytyki form.

W pierwszym rozdziale książki autor zatrzymuje się na problemie interpretacji tekstów (problemie hermeneutycznym) w kulturze grecko-rzymskiej (alegoreza, metody logiczne) i żydowskiej (midrasz, targum, peszer, typologia, alegoreza). Ciekawostką jest to, że omawiając ostatnią z metod, sięgnął po postać mało znaną, nijakiego Arystobula z Paneas.

Rozdział drugi obejmuje prezentację postaci Hillela i jego systemu hermeneutycznego zawartego w siedmiu *middot*. Każda z siedmiu zasad została tu szczegółowo omówiona z podaniem ciekawych przykładów. Rozdział trzeci nosi tytuł *Gamaliel i Szawel z Tarsu*. W przypadku pierwszego z nich Adam Grzeškowiak prezentuje jego hermeneutykę, gdy chodzi o Szawła z Tarsu natomiast, przedstawione zostają dorastanie i edukacja oraz źródła teologii późniejszego Apostoła Narodów. Rozdział czwarty stanowi najbardziej zasadniczą część pracy, gdyż dopiero tu autor zajmuje się wprost Pierwszym Listem do Koryntian. Jest to jednocześnie najobszerniejsza część pracy, w której Adam Grzeškowiak przedstawia zastosowanie metod egzegezy żydowskiej przez Pawła. Badania w niej dokonane prowadzą do ukazania teologii Pierwszego Listu do Koryntian w rozdziale piątym. Omawiając ją, autor zatrzymał się na chrystologii i soteriologii, pneumatologii, antropologii, eklezjologii, eschatologii oraz etyce.

Ostateczne wnioski raz jeszcze autor rozprawy przedstawia w podsumowaniu. Zebrany materiał jest tak obfity, że mógłby posłużyć na trzy monografie: o hermeneutyce

starożytnej, o postaci i dziele Hillela, a także o żydowskich metodach interpretacji w Pierwszym Liście do Koryntian.

Przy lekturze wnikliwych analiz egzegetycznych Pierwszego Listu do Koryntian nasuwa się pytanie dotyczące natury zdarzenia damasceńskiego. Grześkowiak niejednokrotnie mówi o „chrystofanii” pod Damaszkiem (np. s. 15, 35, 250, 519). Czy wydarzenie to rzeczywiście można w pełnym sensie nazwać chrystofanią? Chrystofanią jest ukazanie się Chrystusa zmartwychwstałego swoim uczniom w takim sensie, że mogą oni z Nim rozmawiać, dotykać Go, spożywać z Nim posiłek czy przyjmować polecenia i pouczenia. Zasadniczo opisy chrystofanii zawarte zostały w Ewangeliach (Mk 16,9-20; Mt 28,9-10.16-20; Łk 24,1-12.13-49; J 20,1-18; 20,19-21,19). Opis chrystofanii pojawia się także w Dz 1,3-9, o pojawianiu się Zmartwychwstałego w mistycznej wizji natomiast wielokrotnie mówią Dzieje Apostolskie czy listy Pawłowe. W sensie ścisłym przez chrystofanię należy rozumieć ukazanie się Chrystusa po zmartwychwstaniu aż do wniebowstąpienia¹. Istnieją wszakże egzegeci, którzy określają wydarzenie pod Damaszkiem chrystofanią, nie wizją.

Autor podzielił bibliografię na następujące części: źródła, encyklopedie – słowniki – konkordancje, opracowania pomocnicze, komentarze do Pierwszego Listu do Koryntian, inne komentarze biblijne, teologie, opracowania szczegółowe. Podział ten pod względem formalnym nie budzi zastrzeżeń.

Zebrana literatura jest bardzo obfita. Autor dotarł do wielu pozycji trudno dostępnych. Książka zawiera dużo przypisów, niekiedy bardzo obszernych, które wskazują na umiejętne posługiwanie się literaturą. Na stronach natomiast, gdzie przypisów brak (lub jest ich bardzo niewiele), autor odznacza się doskonałym samodzielnym myśleniem i umiejętnością prowadzenia logicznie poprawnego wywo-

¹ X. Léon-Dufour, „Chrystofanie”, *Słownik teologii biblijnej* (red. X. Léon-Dufour; tł. K. Romaniuk) (Poznań – Warszawa: Pallottinum 1973) 128.

du. Ów brak przypisów w niektórych partiach nie jest więc mankamentem, lecz wręcz odwrotnie – świadczy o tym, iż praca jest twórcza. Redakcja przypisów jest jednolita, poprawna. Obszerny jest także wykaz skrótów poprzedzający bibliografię.

Biorąc pod uwagę fakt, że kwestia ukazywania żydowskich korzeni chrześcijaństwa w ostatnich dziesięcioleciach przybiera na sile, należy stwierdzić, że książka A. Grześkowiaka wpisuje się w nurt współczesnych badań teologii biblijnej. Cieszy tym bardziej, że jest to opracowanie rzetelne i rzucające nowe światło na korzystanie z żydowskich metod interpretacyjnych przez autora nie tylko Pierwszego Listu do Koryntian (co było przedmiotem badań), ale znacznej części Nowego Testamentu.